

Արցախի Հայրենասէր Մեծ Ղեկավարը

Գրեց ՅԱԿՈՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Հայ պատմագրութիւնը դեռ երկար ժամանակի կը կարօտի ամփոփելու, քննելու, ուսումնասիրելու, բոլոր այն իրադարձութիւնները, որոնք Արցախեան շարժումի պատճառաւ ինկան թէ՛ համաշխարհային եւ թէ՛ հայկական լուսարձակներու տակ: Ժամանակ կը պահանջէ նաեւ առարկայական գնահատութիւնը՝ Արցախեան շարժումի ծանօթ եւ անծանօթ բոլոր հերոսներուն: Կանխահաս չենք նկատեր սակայն խօսիլ անձի մը մասին, որ նուազ քան մէկ տարուան ընթացքին եկաւ յեղաշրջելու Արցախեան շարժումի ամբողջ դիմագիծը, նոր աշխարհահայեացքով մը իր ճիշդ պարունակին մէջ գետեղելու հարցը, քաղաքական ու դիւանագիտական իր հասունութեամբ կեդրոնաձիգ ուժ մը դառնալու, մեր ժողովուրդը բարոյալքելու եւ իր ինքնագոյութիւնը դուրս հանելու դաւաճանական բոլոր փորձերուն դիմաց:

Իր կենսագրութիւնը չունինք: Չենք ալ գիտեր անցեալ իր գործունէութեան պատմութիւնը: Կարեւոր ալ չէ: Եկաւ ամենէն փոթորկալից օրերուն դառնալու Լեռնային Ղարաբաղի ինքնավար Մարզի քարտուղարը, տէր կանգնեցաւ իր ժողովուրդին, դատին, չսայթաքեցաւ բնաւ, խօսեցաւ օրէնքի անունով, սահմանադրութեան ռզիով, իր թիկունքին ունենալով անիրաւուած ժողովուրդին բռունցքուած կամբը՝

արդարութեան յաղթանակին հաւատքը: Կանխահասօրէն հանգստեան կոչուած անձ մըն է ան, չրջանի մը մէջ, որ կը նկատուի աշխարհի ամենէն երկրակեաց բնակչութիւն ունեցող մարդը:

Իր հասցէին չկան ոչ ամբաստանութիւններ, որ ալ մեղադրանքներ: Ղարաբաղեան զոհասեղանին վրայ՝ քաղաքական հաշիւներ, շահեր հաշտեցնելու, կողմեր գոհացնելու համար հրկիզուած անձն է ան:

Իր պաշտօնավարութիւնը չտեւեց նոյնիսկ տարի մը: Եւ այդ մէկ տարուան մէջ կատարեց աւելի գործ՝ քան իր նախորդները՝ անցած 70 տարիներու ընթացքին: Գործեց ժամանակի դէմ, յաղթահարեց բազում խոչընդոտներ, հարթեց անոնց մէջ ոմանք եւ իբրեւ քաղաքական «վտանգաւոր» դէմք մը, հանդիսացաւ ազերի փանթուրքիստներու անարգ յարձակումներուն գլխաւոր թիրախը:

Հիմա, երբ կը գրենք իր մասին, մեկնակէտ ունինք իր ելոյթները, մամլոյ թղթակիցներուն հետ ունեցած հարցազրիյցները, որոնց ընդմէջէն կ'ուրուագծուի իր պայծառ դիմագիծը, արցախեան լեռներու նման խրոխտ եւ ինքնավստահ իր կեցուածքը:

18 Յուլիս 1988ի Գերագոյն Սովետի ղարաբաղեան նիստի ընթացքին, երբ պատուիրակներէն ոմանք ստորնաքարչ ռզիով մը քարացած ու կաղա-

Հեներիկ Պօղոսեան

պարուած տեսակէտներ կը պաշտպանէին՝ հայութեան արդար պահանջը որակելով հակասահմանադրական, երբ մատի շարժումով մը լուծեան կը մատնուէին պատգամախօսները, այս մարդը բարձրացաւ ամպիոն եւ ճշմարտութեան մինչ այդ բանտուած իրականութիւնները դրաւ սեղանի վրայ՝ առանց կաշկանդումի, առանց դիւանակալական աճպարարութիւններու, չմտածելով ոչ իր պաշտօնին եւ ոչ իր աթոռին մասին:

Առնական կեցուածքի ու դիրքորոշման վկայութիւն մըն է բովանդակութիւնը այն խօսքերուն, զորս ան արտասանեց Գերագոյն Սովետի յիշեալ նիստին, ամէն մէկ բառին մէջ դնելով համապատասխան խօսք

եւ իմաստ: Ահա հատուած մը այդ պատմական ճառէն.

«Օրէնքի որոշ մեկնաբաններ փորձեր են անում խնդրի լուծումից խուսափել սահմանադրական համապատասխան յօդուածները վկայակոչելով: Ինձ անհամոզիչ են թում գործող սահմանադրութեան շրջանակներում Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի լուծման անհնարինութիւնն ապացուցելու փորձերը: Աւելի շուտ այն փորձում են որպէս գէնօգտագործել բուն հարցի հարուածման համար: Փորձեր են արում Լեռնային Ղարաբաղի հայերի պահանջներին հարկադրելու հանրապետութեան միւս շրջաններում բնակուող քաղաքի հայերի իբր հակադիր կարծիքները: Մենք մերժում ենք փորձերը: Ընդդիմախօսները առաջ են քաշում մաքուր այսպիսի առարկութիւն. Լեռնային Ղարաբաղը չի կարող մտնել Հայաստանի կազմի մէջ, չէ՞ որ նրանք նոյնիսկ ընդհանուր սահման չունեն, մոռանալով այն մասին, որ մարզը 7 անգամ աւելի մօտ է Հայաստանի սահմանին քան Նախիջեւանը՝ Ատրաքեյանական ՍՍՀին»:

Իսկ քիչ անդին, զարգացնելով իր միտքերը, կապարի ուժգնութեամբ կ'արձակէր իր կարծիքները: «Լեռնային Ղարաբաղի խնդրի անարդար լուծումը, ինչպէս ցոյց է տալիս կեանքը, անպայման կը յանգեցնի իր հայրենիքից հայ բնակչութեան արտաքսմանը: Դրա վկան եւ նախատինքն Նախիջեւանի ԽՍՀի հայերի նախատաքիրն է»:

Ճշմարտութեան հանդէպ մեղանշած չենք ըլլար, երբ ըսենք թէ, բացի հայ գրողներէն, պատմա-

(Ծար.ը տեսնել 13րդ էջ)

ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՅՐԵՆԱՍԷՐ ՄԵԾ ՂԵԿԱՎԱՐԸ

(Շար. 3րդ էջէն)

բաններէն եւ գիտնականներէն, Հայաստանի ղեկավարներէն ոչ մէկը այսպիսի ուժգնութեամբ եւ այսպիսի վճռակամութեամբ խօսեցաւ արցախեան դատին մասին: Այլ մանաւանդ մեղանշած չենք ըլլար, երբ յայտնենք թէ առաջին անգամ ըլլալով, պաշտօնական այդ բեմէն, իբրեւ «նախատիմ» կը ներկայացուէր Նախիջեւանի ինքնավար Հանրապետութեան այժմու գոյավիճակը: Եւ այսպէս, հայկական դատի գիտակ մարդու հեռատեսութեամբ, Արցախի համար մղուող ճակատամարտը ան կը նկատէր հանգրուանային, որ կրնար իր լրումին հասնիլ արդարութիւնը վերահաստատելով նաեւ Նախիջեւանի մարզէն ներս:

Նոյն սկզբունքայնութիւնը ան ցոյց տուաւ կեդրոնական մամուլին եւ հեռուստատեսութեան հանդէպ, երբ անոնք կը խեղաթիւրէին իրականութիւնները: Չինայեց ոչ ոքի, չլքեցաւ ոչ ոքի առջեւ, բարի վարուց վկայական չմուրաց յանուն պաշտօնին, դիրքին: Չնմանեցաւ այն պնակալէզներուն, որոնք փոթորկալից այդ օրերուն խուսափեցան կարծիք յայտնելէ, դիրք ճշդելէ, որպէսզի իրենց առջեւ բաց մնան «տապալուողներու» թափուր պաշտօնները...: Եթէ այսպէս շարունակէ կեդրոնական հեռուստատեսութիւնը, ըսաւ ան, «Այսուհետեւ հազիւ թէ կարողանայ որեւէ հարցազրոյց ստանալ Լեռնային Ղարաբաղէն»:

Չվարանեցաւ քննադատել ՍՍՀՄի սահմանադրութիւնը, անոր մէջ տեսնելով «հակասութիւններ» եւ «անճշդութիւններ», որոնք կը խափանեն Արցախի խնդրին արդար լուծումը: «Մեմֆ կարող եմ ասել եւ ասում եմ, որ սահմանադրութեան մէջ կան հակասութիւններ, անճշդութիւններ, բայց ցաւօք՝ դա է գործող օրէնքը եւ շրջանցել չենք կարող: Բայց, ի հարկէ, օրէնքները պէտք է վերանայունեն, պէտք է կատարելագործուեն: Սահմանադրութիւնը պէտք է ծաւալի ժողովուրդին, մարդկանց եւ ոչ թէ հակառակ նրանց

շահերի»:

Դժուար չէ նկատել թէ որքան դժուարամարս են այս արտայայտութիւններ բոլոր անոնց համար, որոնք տարիներով կը կարծէին թէ որոշումներ առնելու եւ զանոնք պարտադրելու երկնատուր մենաշնորհը վերապահուած է իրենց: Իսկ հիմա, ինչպէ՞ս կրնայ պատահիլ որ մինչ այդ չստեղծուէ աննշան մարզի մը ղեկավարը, համարձակութիւնը ունենայ բարեփոխութիւններ պահանջելու սահմանադրութեան անձեռմխելի յօդուածներուն մէջ: Դժուար չէ ընդգծել նաեւ, որ եզակի պարագայ մը ունինք մեր առջեւ՝ հայկական գետնի վրայ: Ղեկավարը արտայայտիչն է ժողովրդային կամքին, բանքերը անոր ազգային ձգտումներուն: Բաղդատութեան համար մտաբերեցէք կեցուածքը հայրենի իշխանութիւններուն, որոնք այնքան անճրկած, երկչոտ ու վարանոտ, չէին կրնար դիրք ճշդել «սեսիա»՝ «սեսիա» պահանջող հարիւր հազարաւոր ցուցարարներու առջեւ:

Գիտակից էր բոլոր այն դժուարութիւններուն, որոնք կը ծագէին սահմանադրութեան չարաբաստիկ 78րդ յօդուածին պատճառաւ: Բայց մնաց սկզբունքային իր բոլոր դիրքորոշումներուն մէջ: Հարցի լուծման բոլոր տարբերակները նկատեց ժամանակաւոր, իսկ վերջնականը՝ մարզի կցումը մայր հողին: «Մեր շարժման մէջ հենց ամենասկիզբից մեմֆ առաջ քաշեցիմք մէն միակ հարց՝ Լեռնային Ղարաբաղը վերամիաւորել Հայկական ՍՍՀին: Հակաբնական է, երբ մէկ ժողովուրդ միեւնոյն պետական կազմաւորման սահմաններում քաժնուած է երկու մասի: Ժողովուրդ, որ ապրում է միասնական մշակոյթով, հոգեւոր կեանքով, խօսում է միեւնոյն եզրուով, կարդում միեւնոյն գրականութիւնը, լսում է միեւնոյն երաժշտութիւնը: Բայց այս խնդրի լուծման համար պայքարի ընթացքում ծագեցին քարոյթիւններ, որոնք մեզ ստիպեցին հարցը դնել փոքր-իմջ փոփոխուած հայեցակէտով՝ պահանջել Լեռնային Ղարաբաղի դուրս-քերումը Ատրպէյճանա-

կան ՍՍՀ կազմից»:

Մեկնելով անցած 65 տարիներու փորձէն, ան ուրիշ լուծում չէր տեսներ, բացի ատրպէյճանական լուծէն Արցախի ազատագրութենէն: «Ատրպէյճանի կազմում Լեռնային Ղարաբաղի 65ամեայ գոյութիւնը, որեւէ կասկած չի թողնում, որ մարգը անյապաղ պէտք է դուրս քերուի Ատրպէյճանի կազմից»:

Չենք կրնար մոռնալ այս մարդը, իրաւունք չունինք մոռանալու զայն: Ան էր որ իր պաշտօնին լրիւ գիտակցութեամբ պախարակեց ազերի փանթուրքիստներու ձուլումի քաղաքականութիւնը Արցախի մէջ, չըջանին կանխամտածուած ու կանխածրագրուած տնտեսական յետամնացութիւնը, հայկական վարժարաններու փակումը եւ ազգային մեր դարաւոր մշակոյթին նորելուկ ազերի «ժառանգորդները»: Ան էր որ առանց ընկրկումի գործածեց սահմանադրական իր լիազօրութիւնները եւ չսպասելով վերին կարգադրութիւններուն, Արցախի խորհրդարանին միջոցաւ վաւերացուց մարզին անջատումը ատրպէյճանական ենթակայութենէն: Սահմանադրական յանդուգն քայլ մը, որ անմիջապէս մերժուեցաւ Ատրպէյճանի իշխանութիւններուն կողմէ, իսկ կեդրոնական իշխանութիւնները զայն գտան հակադիր իրենց որդեգրած փոխ-զիջման քաղաքակա-

նութեան հետ:

Ան էր որ համարձակեցաւ բարձրաձայն գոչելու. «Լեռնային Ղարաբաղի հայ բնակչութիւնը չի կարող քաւարարուել միայն նիւթական քարիքներով, ի վնաս ազգային-մշակութային եւ հոգեւոր զարգացման», հասկցնելով թէ տնտեսական օժանդակութիւնները չեն կրնար հանդիսանալ փոխհատուցման գինը ժողովուրդի մը ստրկութեան...:

Կը խորհէինք թէ Արցախը վերջապէս ունեցեր էր ծոցէն ծնած ղեկավարը: Ցաւօք, չիրականացան մեր ակնկալութիւնները: Հազիւ սկսեր էր Արցախի վերակառուցման աշխատանքը, ան պաշտօնազկուեցաւ քաղաքավարօրէն, «հանգստեան կոչուելու» պատրուակին տակ, մինչ ցանկին վրայ հազարաւորներ կան իրմէ առաջ...: Այդ որոշումին մէջ անհաւանական չէ որ մեծ դեր ունեցած ըլլայ Ատրպէյճանի ղեկավարութեան տուրք տալու միտումը: Եթէ միայն այսքանն է որ պիտի վճարենք աւելի մեծ չահի մը համար, թող ուրեմն իր «պաշտօնազրկումը» նկատենք վերջին ծառայութիւնը այս մեծ մարդուն, մեծ հայրենասէրին, զարաբաղցի արի մարտիկին՝ Հենրիկ Պողոսեանին, որ մինչեւ վերջ լաւատեսօրէն յայտարարեց. «Ե՛ս հաւատում եմ յաղթանակին»...: